

*О.В. Жуленков,
аспірант Інституту філософії
імені Г.С.Сковороди НАН України*

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО СИНТЕЗУ ДОСВІДУ. ПОЛІСЕМАНТИКА ПОНЯТТЯ «ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО СИНТЕЗУ ДОСВІДУ»

Тема інтегрального підходу сьогодні є надзвичайно актуальною. На сьогоднішній день людина постійно стикається з взаємовиключними або світоглядними парадигмами, або науковими моделями, або підходами у певній сфері людської діяльності, або описами певної ситуації, або організаційними структурами. Часто трапляються такі ситуації, коли жодна з наявних альтернатив не цілком відповідає висунутому до неї певному критерію: або ефективності, або істинності, або справедливості, або правдивості, коли кожна з наявних альтернатив має свої недоліки та переваги. Саме в таких ситуаціях, тоді, коли неможливо прийняти однозначне рішення, й застосовується інтегральний підхід. Найяскравішим прикладом цього є проект пошуку шляхів до «духовного, але не релігійного» світогляду. Ось як формулює цей проект Кен Уілбер: «Найневідкладніше політичне питання сьогоднішнього дня, як в Америці, так і за кордоном – це те, як поєднати традиції лібералізму зі справжньою духовністю. Ніколи в історії ці дві сфери людських прагнень не поєднувалися у будь-що прийнятне. Фактично сучасний лібералізм (і загальний рух європейського Просвітництва) з'явився на світ значною мірою як сила, спрямована проти традиційної релігії. Бойовий клич Вольтера – «Згадаймо про жорстокості!» – облетів весь континент: згадаймо про звірства, яким піддавалися чоловіки і жінки в ім'я Бога, і покінчимо з цими звірствами і з цим Богом раз і назавжди. Це, здебільшого, залишало релігію в руках консерваторів. Отже, ми й донині несемо на собі тягар двох важко озброєних таборів, кожен із яких абсолютно не довіряє іншому. [...] Чи не можемо ми знайти спосіб зберегти сильні риси консерватизму (особливо його прийняття духовності), і відкинути його культурну тиранію? І хіба не можна зберегти сильні сторони лібералізму (індивідуальні свободи) і

відкинути тиранію антидуховності? Коротше кажучи, чи не можемо ми знайти духовний лібералізм? Духовний гуманізм? Бачення, що занурює права окремої особистості в глибші духовні контексти, які не заперечують цих прав, але обґрунтовують їх? Чи може нова концепція Бога, Духу бути співзвучною найшляхетнішим цілям лібералізму? Чи можуть ці два сьогоднішніх ворога – Бог і лібералізм – якимось чином прийти до взаєморозуміння?» [1, 13]. Як бачимо, така філософська течія, як інтегральний підхід, з'явилася на світ як спроба розв'язати суперечку між світоглядом модерну і традиційним релігійним світоглядом. Чимало сучасних мислителів застосовують інтегральний підхід з метою поєднати характерне для модерного світогляду критичне мислення та характерне для традиційного світогляду прагнення до духовності, з метою взаємодоповнити найсильніші особливості модерного світогляду та насильніші особливості традиційного світогляду. Вищеописане завдання – далеко не єдиний приклад застосування інтегрального підходу.

Поняття «інтегральний підхід» у сучасну філософію науки впровадив Кен Уїлбер, але сам він не дав йому однозначного визначення. На сьогоднішній день не існує навіть загальноприйнятого розуміння сфери застосування інтегрального підходу, немає однозначного розуміння, до яких галузей сучасної культури він може бути застосовним у його найширшому розумінні (хоча імпліцитно вважає, що до кожної сфери людської діяльності та до всіх них одночасно). Поняття «інтегральний підхід» вживають не лише в дискурсі про об'єднання різних наукових дисциплін або наукових теорій, а ще й, наприклад, у дискурсах щодо примирення та взаємодоповнення науки і етики, науки і релігії, науки і мистецтва, науки і містицизму, науки і філософії, східної і західної культури, домодерного і модерного світоглядів. Оскільки поняття «інтегральний підхід» застосовується до дуже широкого кола дискурсів, ми вирішили спочатку уточнити термін «інтегральний підхід» як «інтегральний підхід до синтезу даних, інформації, знань». Під даними ми розумітимемо набір фактів щодо об'єктів, подій, явищ, процесів (або сукупність усього, що реєструється, описується та сприймається людиною). Дані можуть бути цифровими (факти, результати вимірів), графічними, аудіо, відео та ін. Вони також можуть описуватися різною мовою (символьною, математичною, графічною та ін.). Терміном «інформація» ми позначатимемо дані, які потрібні користувачеві,

корисні для певного рішення, значущі, доцільні. Під поняттям «знання» ми розумітимемо саме таку інформацію, на основі якої можна робити передбачення та висновки [2, 9–12]. З метою досягати більшої лаконічності тексту ми вживатимемо слово «досвід» як загальне поняття для слів «дані», «інформація», «знання». Отже, у цій статті ми будемо експлікувати поняття «інтегральний підхід до синтезу досвіду», причому слово «досвід» вживатимемо не в його вузькому розумінні (як науковий досвід), а в повноті всіх його вимірів, модифікацій, проявів.

На сьогоднішній день словосполучення «інтегральний підхід» є надзвичайно полісемантичним. Синонімічними до слова «інтегральний» є такі слова, як «конвергентний», «синергійний», «синтетичний», «поєднувальний», «взаємодоповняльний», «еклектичний», «симбіотичний». Як бачимо, цей набір синонімів є вельми неоднорідним. Окрім того, кожен автор вкладає в словосполучення «інтегральний підхід» свій сенс. Наприклад, Ервін Ласло у своїй роботі «Теорія цілісності Всесвіту» під інтегральним підходом розуміє підхід, спрямований на інтеграцію знання природничих наук із знанням наук гуманітарних [3, 16]. Кен Уілбер, навпаки, розуміє інтегральний підхід значно ширше: як підхід, що гармонізує, синтезує, взаємодоповнює всі галузі людської культури, всі сфери людської діяльності: від науки до містицизму, від охорони навколишнього середовища до провадження бізнесу [4]. Більшість філософів та вчених, які вживають цей термін, вживають його у значно вужчому значенні: як підхід, який інтегрує різні теоретичні школи в межах певної наукової дисципліни. Словосполучення «інтегральний підхід» часто вживається також для позначення підходу, який інтегрує різні соціально-прагматичні практики, що існують у певній сфері людської діяльності (наприклад, у медицині). Словосполучення «інтегральний підхід» застосовується як у трансдисциплінарному, так і у вузькодисциплінарному сенсі, що зумовлює його надзвичайну полісемантичність. Існування цієї полісемантичності робить актуальним завдання експлікації поняття «інтегральний підхід».

Експлікація поняття «інтегральний підхід до набуття досвіду» за допомогою загальнофілософського поняття теорія

Значення поняття «інтегральний підхід до набуття досвіду» ми уточнюватимемо за допомогою слова «теорія» у тому розумінні,

в якому його вживали давні греки. Поняття «інтегральний підхід до набуття досвіду» може бути експліковане за допомогою й інших понять, але ми для його роз'яснення застосовуватимемо саме поняття «теорія» з двох причин. По-перше, ми робимо експлікацію цього поняття з позицій філософії науки, тому воно має бути застосовним у сфері науки. По-друге, поняття «теорія», як ми продемонструємо далі, має загальнофілософське значення і потенційно може бути застосовним і в інших галузях культури, в інших галузях людської діяльності: економіці, мистецтві, релігії, освіті та ін.

Головне положення нашої роботи полягає в тому, що кожна соціальна спільнота – професійна, мовна, творча, конфесійна – має власний досвід та власні способи його репрезентації. Цей досвід може бути життєвим, інтелектуальним, дослідницьким, світоглядним та ін., але в будь-якому разі він виражається через репрезентанти, які є притаманними саме певній спільноті. Не існує досвіду без репрезентантів. Оскільки поняття «репрезентація» є важливим для цієї роботи, то воно потребує визначення. Зазвичай його розуміють як представлення одного об'єкта за допомогою іншого [5]. Ми застосовуватимемо поняття «репрезентація» в тому розумінні, в якому його вживає Макс Вартофський: «репрезентацією може бути все, що вважається за неї; репрезентування – це те, що робимо ми; ніщо не може бути репрезентацією, якщо тільки ми не робимо або не вважаємо його репрезентацією; причому воно буде саме такою репрезентацією, якою ми його робимо або вважаємо» [6, 17]. Отже, кожна соціальна спільнота виражає свій досвід у власних репрезентантах.

Звідси постає важливе для цієї роботи питання: чи можна замінити словосполучення «досвід спільноти, виражений у її власних репрезентантах» синонімічним словом? Чи можна створити таке поняття, за допомогою якого можна лаконічно виразити сенс цього словосполучення? Далі ми покажемо, що роль такого поняття може відігравати слово «теорія». Давньогрецьке слово «феорія» (давньогр. θεωρία) є нащадком дієслова «феорейн» (давньогр. θεωρέω), яке означає «дивитися на видовище», «бути присутнім на виставі». Слово «теорія» в своєму першопочатковому (давньогрецькому) значенні означає, звісно, не доказове знання в сучасному розумінні, а «споглядання за видовищем», «видовище» [7, 71–72]. Тож сфера застосування давньогрецького слова «феорія» виходила далеко за межі суто наукової діяльності. Ми використовуємо поняття «теорія»

для позначення досвіду соціальної спільноти, вираженого в її власних репрезентантах. Це означає, що кожен член соціальної спільноти, який набирає досвіду та виражає його у притаманних даній спільноті репрезентантах, є теоретиком в найширшому розумінні цього слова. Теоретик – це той, хто, споглядаючи (θεωρέω) за певним об'єктом або процесом, набирає досвіду: життєвого, інтелектуального, дослідницького, світоглядного, естетичного – та виражає його у репрезентантах певної соціальної спільноти. Отже, поняття «теорія» (θεωρία) в нашому розумінні означає досвід певної соціальної спільноти, виражений у репрезентантах цієї спільноти.

Вищенаведена інтерпретація слова «теорія» дозволяє нам експлікувати, уточнити поняття «інтегральний підхід». Інтегральний підхід полягає в тому, що він взаємодоповнює теорії (θεωρία), які є взаємовиключними, створюючи таким чином теорії вищого порядку, метатеорії. Співзвучним за змістом інтегральному підходу є принцип компліментарності, запропонований Нільсом Бором у 1927-му році [8, 691–692]. Він полягає в тому, що для повного опису квантовомеханічних об'єктів потрібно два взаємовиключних (додаткових) класи понять, кожен із яких є застосовним в певних умовах, а їх сукупність є необхідною для відтворення цілісності названих об'єктів. Бор убачав можливість застосування цього принципу не тільки у фізиці, а й у багатьох інших дисциплінах: психології, біології, гуманітарних науках. Інтегральний підхід потребує поєднання двох теорій згідно з принципом компліментарності, коли жодна з них не редукується (не зводиться) до іншої, замість цього обидві теорії розглядаються як такі, що доповнюють одна одну. Від принципу компліментарності радикально відрізняється принцип відповідності, який був вперше сформульований Бором у спробі віднайти зв'язок між новими квантовими уявленнями про Всесвіт та класичними теоріями [9]. Згідно з цим принципом, теорії, які довели свою правомірність у певній сфері знання, з появою новіших та більш загальних теорій не елімінуються як хибні, а зберігають своє значення для цієї сфери знань як гранична форма та частковий випадок новітніх теорій. Якщо застосовується принцип відповідності, то більш загальна (та, як правило, нова) теорія включає в себе більш вузьку теорію як свій частковий випадок. Інтегральний підхід застосовується тоді, коли існує кілька взаємовиключних теорій, жодна з яких не відповідає висунутому до неї критерію (або ефективності, або істинності, або

правомірності, або правдивості). Іншими словами, інтегральний підхід застосовується лише в тому разі, якщо узгодження кількох різних теорій за допомогою принципу відповідності є неможливим.

Інтегральний підхід доцільно застосовувати лише тоді, коли наявна така ситуація, яку Бенедіктер та Молц називають протоінтегративною: «...якщо про все можна судити з дуже різних точок зору, які є принципово однаково достовірними і легітимними (як у кантівському законі досконалої антиномії), і, отже, якщо все стає невиразним, якщо неможливо прийняти рішення про вибір на користь однієї з парадигматично доступних можливостей, бо всі вони рівним чином достовірні і легітимні, то фактично вже є всі передумови для протоінтегративної або навіть протоінтегральної ситуації» [10]. Отже, інтегральний підхід не є самоцінністю, його застосування є доцільним лише за умови наявності протоінтегративної ситуації.

Галузі культури,

в яких можна застосувати розроблений експлікат

Інтегральний підхід як такий, що створює супертеорії шляхом синтезу теорій нижчого порядку, може бути застосовний до всіх сфер людської культури: науки, містицизму, релігії, економічної діяльності, мистецтва, міфотворчості, етики, філософської антропології – до кожної окремо та до всіх одночасно. Оскільки в кожному випадку мова йде про певну соціальну спільноту – науковців, священників, економічних агентів, митців, міфотворців, аксіологів, філософських антропологів (а досвід кожної соціальної спільноти ми позначаємо словом «теорія»), то інтегральний підхід, як підхід до створення супертеорії, може застосовуватися в усіх галузях культури.

Розглянемо декілька випадків такого застосування інтегрального підходу, щоб продемонструвати багатогранність цього поняття. Прикладом застосування інтегрального підходу в науці є фізичні теорії всього (англ. Theory of everything, TOE). Ервін Ласло веде мову про проект створення такої теорії, яка зможе синтезувати в собі знання з усіх фізичних та гуманітарних наук (він називає її справжньою теорією всього) [3]. Отже, Ласло надає поняттю «теорія всього» нового, трансдисциплінарного значення. Але його інтегральний підхід лишається в межах сфери науки, тимчасом як інтегральний підхід Кена Уілбера трансцендує ці межі та охоплює всю людську культуру загалом. Найяскравішим прикладом застосування інте-

грального підходу Уїлбера є проект інтегральної психології, психології, яка включає в себе всі підходи до роботи зі свідомістю: від самоаналізу до будистських медитативних технік, від психотерапії до гуманістичної психології [11]. Цей синтез був високо оцінений професійною спільнотою психологів. Проект інтегральної психології приніс Кену Уїлберу славу «Ейнштейна в сфері свідомості» [12], славу «людини, яка повінчала Фрейда та Будду» [13, 8]. Уїлбер розпочав проект зіставлення взаємодоповнення усіх підходів до роботи зі свідомістю: як наукових, так і релігійних – з метою створення підходу, який максимально сприяє розвитку свідомості людини. Вочевидь, цей проект виходить за межі суто наукової сфери. Але треба зазначити, що він – лише крок на шляху до втілення значно масштабнішого проекту – пошуку шляхів до «духовного, але не релігійного» світогляду [14, 105]. Ось як формулює цей проект Кен Уїлбер: «Основна моя теза полягає в тому, що центральні положення Великих традицій здебільшого можна зберегти, проте цього можна досягнути лише шляхом їх реінтерпретації та інтеграції в значно більш всеохоплюючу систему координат, яку часто називають «інтегральним підходом». Інтегральний підхід дозволить доповнити основоположні доктрини традиційних учень безліччю нових відкриттів у сфері духовного досвіду, духовного інтелекту та духовного розвитку, які було зроблено за останнє тисячоліття. У підсумку виникне духовна система координат, яка дасть змогу «трансцендувати і включити» основні традиційні вчення: включити старе, значною мірою доповнивши його новим матеріалом. Такий новий матеріал цілком сумісний зі старими положеннями релігій, але його включення, по суті, дозволить оновити традиції таким чином, щоб вони виявилися прийнятні сучасним і постсучасним світом» [15]. Як ми бачимо, цей грандіозний проект – проект пошуку «духовного, але не релігійного» світогляду – зачіпає найглибші підвалини людської культури, а не лише якусь одну її сферу. Отже, поняття інтегрального підходу, експліковане за допомогою загальнофілософського поняття «теорія», може бути застосованим у будь-яких сферах людської культури.

Інтегральний підхід є відмінним від трансдисциплінарного або міждисциплінарного підходу, і ця відмінність полягає ось у чому. По-перше, застосування інтегрального підходу є можливим в межах окремої дисципліни або сфери культури і не обов'язково передбачає

трансдисциплінарність. По-друге, не кожне застосування трансдисциплінарного підходу стосується інтегральності. Можливість застосування інтегрального підходу виникає лише тоді, коли існує декілька теорій (у найширшому розумінні цього слова), жодна з яких не відповідає висунутому до неї певному критерію: або ефективності, або істинності, або правомірності, або правдивості. Інтегральний підхід передбачає поєднання теорій, які лише частково відповідають висунутому до них критерію (або ефективності, або істинності, або справедливості, або правдивості), у нову теорію згідно з принципом доповнюваності. Здобута внаслідок такої інтеграції теорія буде метарамкою (фреймом), в межах якої зазначені теорії можуть найкращим чином реалізувати свої найсильніші властивості та взаємокомпенсувати свої недоліки. Метою створення метарамки є досягнення ефекту синергії від взаємодії між взаємовключними теоріями, їх взаємодоповнення. Відтак інтегральний підхід застосовується в ситуації існування декількох теорій, які не відповідають висунутому до них у певній ситуації критерію. Оскільки поняття «теорія» в нашому розумінні має загальнофілософське значення, то інтегральний підхід потенційно може застосовуватися як у межах однієї сфери культури чи наукової дисципліни, так і мати кроскультурне чи трансдисциплінарне застосування.

Методологічне значення запропонованого експлікату

Цей експлікат дозволяє вести дискурс не тільки щодо взаємодоповнення конкуруючих наукових теорій, а й щодо примирення науки і етики, науки і релігії, науки і мистецтва, науки і містицизму, науки і філософії, східної і західної культури, традиційного і модерного світоглядів. Досвід одних соціальних спільнот – наукових, релігійних, міфотворчих, філософських, економічних, виражений у репрезентантах цих спільнот, в багатьох ситуаціях суперечить досвідові інших соціальних спільнот, теоріям інших соціальних спільнот. В багатьох випадках розв'язати таку суперечність можна лише шляхом застосування інтегрального підходу. Тож інтегральний підхід – це підхід, спрямований на розв'язання фундаментальних суперечностей людського досвіду.

Поняття «теорія», за допомогою якого ми позначаємо виражений у репрезентантах певної соціальної спільноти досвід певної спільноти, дозволяє нам продемонструвати, що інтегральний підхід може

мати як монодисциплінарне, так і трансдисциплінарне (у найширшому розумінні цього слова) застосування. Звідси випливає важливий висновок: інтегральний підхід не є тотожним трансдисциплінарності. Цей висновок є надзвичайно важливим, якщо зважати на той факт, що інтегральний підхід деякі дослідники називають різновидом трансдисциплінарного підходу. Наприклад, інтегральний підхід повністю ототожнюється з трансдисциплінарним у праці «Філософія трансдисциплінарності», написаній співробітниками РАН Киященко Ларисою та Мойсеєвим В'ячеславом [16, 74].

Висновок

На основі давньогрецького слова «феорія» нами було запроваджено поняття «теорія», яке позначає виражений у репрезентантах певної соціальної спільноти досвід цієї спільноти. Ми використали нововживане поняття «теорія» для експлікації поняття «інтегральний підхід», яке в сьогоdnішньому науковому дискурсі є надзвичайно полісемантичним та перевантаженим дуже різними сенсами. Завдяки цій експлікації нам вдалося чіткіше окреслити межі застосування інтегрального підходу: інтегральний підхід можна застосовувати лише в ситуації існування декількох взаємовиключних теорій, жодна з яких не відповідає висунутому до неї критерію, лише у «протоінтегративній» ситуації. За допомогою поняття «теорія» ми показали, як поняття «інтегральний підхід» співвідноситься з поняттями «принцип доповнюваності» та «принцип відповідності». Поняття «теорія» також дало нам змогу чіткіше роз'яснити відмінність між інтегральним підходом та трансдисциплінарністю. Це роз'яснення є надзвичайно важливим, оскільки в сучасному науковому дискурсі поняття «інтегральний підхід» іноді хибно ототожнюють з поняттям «трансдисциплінарність».

ЛІТЕРАТУРА

1. Уилбер Кен. Око духа: Интегральное видение для слегка свихнувшегося мира / К. Уилбер; Пер. с англ. В.Самойлова под ред. А.Киселева. – М: ООО «Издательство АСТ» и др., 2002. – 476 с.
2. Тузовский А.Ф., Чириков С.В., Ямпольский В.З. Системы управления знаниями (методы и технологии). – Томск: НТЛ, 2005.
3. Ласло Эрвин. Теория целостности Вселенной. Наука и поле акаши. –

- СПб.: ИГ «Весь», 2011.
4. Уилбер Кен. Интегральное видение. Краткое введение в революционный интегральный подход к жизни, Богу, вселенной и всему остальному. – М.: Открытый Мир, 2009. – 232 с.
  5. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф.Ильичёв, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалёв, В.Г.Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
  6. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание: Пер. с англ. – М.: «Прогресс», 1988. – 508 с.
  7. Хайдеггер М. Наука и осмысление. Перевод на русский язык: В.В.Бибихин. Новая технократическая волна на Западе. Сборник статей. – М., 1986.
  8. Новая философская энциклопедия. – 2-е изд., испр. и допол. – М.: Мысль, 2010. – Т.1. – 744 с.
  9. Новая философская энциклопедия. – 2-е изд., испр. и допол. – М.: Мысль, 2010. – Т.3. – 696 с.
  10. Hartwig M., Morgan J. (eds.). Critical realism and spirituality. – Routledge, Taylor & Francis Group, 2011. – P.29–74.
  11. Уилбер Кен. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия / К.Уилбер; Пер. с англ. под ред. А.Киселева. – М.: ООО «Издательство АСТ» и др., 2004. – 412 с.
  12. Что такое просветление? Под ред. Джона Уайта. – Пер. с англ. А.Дегтерева, И.Нежинского и А.Ригина. – М.: Издательство трансперсонального Института, 1996. – 326 с.
  13. Уилбер Кен. Краткая история всего : Пер. с англ. С.В.Зубкова. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 476 с.
  14. Уилбер Кен. Интегральное видение. Краткое введение в революционный интегральный подход к жизни, Богу, вселенной и всему остальному. – М.: Открытый Мир, 2009. – 232 с.
  15. Уилбер Кен. Четвёртый поворот: перспективы интегрального буддизма / К. Уилбер : Пер. с англ. Е.Пустошкина под ред. А.Нариньяни. – М.: ООО «Ориенталия», 2014. – 101 с.
  16. Киященко Л.П., Моисеев В.И. Философия трансдисциплинарности / Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М.: ИФРАН, 2009. – 205 с.

Жуленков О.В. Інтегральний підхід до синтезу досвіду. Полісемантика поняття «інтегральний підхід до синтезу досвіду».

Сучасний науковець часто стикається з ситуацією, в якій жодна з наявних теорій не відповідає висунутому до неї певному критерію: або ефективності, або істинності, або справедливості, або правдивості. Оскільки саме в таких ситуаціях, коли неможливо прийняти однозначне рішення, й застосовується інтегральний підхід, то тема інтегрального підходу є

надзвичайно актуальною у сучасному науковому дискурсі. В статті запропоновано експлікацію поняття «інтегральний підхід», окреслено дисциплінарні межі застосування інтегрального підходу, продемонстровано взаємозв'язок між інтегральним підходом та принципом компліментарності.

Ключові слова: інтегральний підхід, принцип компліментарності, принцип відповідності, трансдисциплінарність, монодисциплінарність, теорія, досвід.

Жуленков А.В. Интегральный подход к синтезу опыта. Полисемантика понятия «интегральный подход к синтезу опыта».

Современный ученый часто сталкивается с ситуацией, в которой ни одна из существующих теорий не отвечает предъявляемым к ней определенным требованиям: или эффективности, или истинности или справедливости, или правдивости. Поскольку именно в таких ситуациях, когда невозможно принять однозначное решение, и применяется интегральный подход, то тема интегрального подхода является чрезвычайно актуальной в современном научном дискурсе. В статье предложен экспликацию понятия «интегральный подход», обозначены дисциплинарные границы применения интегрального подхода, продемонстрировано взаимосвязь между интегральным подходом и принципом дополнительности.

Ключевые слова: интегральный подход, принцип дополнительности, принцип соответствия, трансдисциплинарность, монодисциплинарность, теория, опыт.

Zhulenkov O. The integrated approach to the synthesis of experience. Polysemantics of the concept of «integrated approach to the synthesis of experience».

The modern scientist often faces a situation in which every existing theory does not meet certain criteria: or efficiency, or truth, or justice, or truthfulness. Since the integral approach is applied in such situations, the theme of integral approach is extremely important in modern scientific discourse. In the article the explication of the concept of "integrated approach" was proposed, disciplinary boundaries of integral approach was outlined, the relationship between the integrated approach and the complementarity principle was demonstrated.

Key words: integral approach, complementarity principle, transdisciplinarity, monodisciplinarity, theory, practice.